

О.В. Бокій, наук. співроб.,
Інститут продовольчих ресурсів НААН

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ДО ОЦІНКИ РИНКУ ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ УКРАЇНИ**

З метою підвищення ефективності діяльності ринку хлібобулочних виробів запропоновано шляхи вдосконалення інструментарію його оцінки та моніторингу.

Розроблено концептуальну схему функціонування, яка включає взаємодію виробників, споживачів, ціни та конкуренції, інфраструктурних елементів ринку. Визначено напрями дослідження, що потребують вдосконалення та систематизації. Проаналізовано вплив чинників ринку на його функціонування. Шляхом статистичного аналізу визначено взаємозв'язок та взаємозалежність між окремими показниками ринку.

Надано пропозиції з удосконалення системи звітності підприємств та державної служби статистики. Визначено підходи до дослідження та моніторингу ринку, які дадуть змогу підвищити ефективність його діяльності. Вони включають визначення контрольних точок оцінки діяльності ринку, частки ринку хліба, що знаходиться поза статистичною звітністю, аналіз ліквідності хлібопекарської галузі, розробку балансу сировини та ін. Це дозволить більш об'єктивно оцінити обсяг і поведінку ринку та важелі впливу на нього, приймати ефективні управлінські рішення.

Ключові слова: ринок хлібобулочних виробів, концептуальна схема, методологічні підходи, контрольні точки, ефективність діяльності

O.V. Bokiy, researcher
NAAS, Institute of food resources

**METHODOLOGICAL APPROACHES TO VALUATION
OF BAKERY MARKET OF UKRAINE**

To increase the efficiency of the bakery market ways to improve tools of its valuation and monitoring are proposed. The conceptual diagram of the operation, which includes the interaction of producers, consumers, for competition, market infrastructure elements is worked out. The directions of research that need improvement and systematization are determined. The influence of market factors on its functioning is analyzed. The interconnection and interdependence between the various indicators of market are determined by statistical analysis.

The proposals to improve the reporting system of enterprises and government are presented. The approaches to research and monitoring of the market to improve the efficiency of its operations are determined. They include determination of control points of estimation of activity of market, market of bakery that is out of the statistical accounting share, analysis of liquidity of bakery industry, development of balance of raw material and others. It will allow to assess the volume and behavior of market and levers of influence more objectively and to make effective management decisions.

Keywords: market of bakery, conceptual scheme, methodological approaches, control points, efficiency of activity

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ РЫНКА ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ УКРАИНЫ

С целью повышения эффективности деятельности рынка хлебобулочных изделий предложены пути совершенствования инструментария его оценки и мониторинга. Разработана концептуальная схема функционирования, которая включает взаимодействие производителей, потребителей, цены и конкуренцию, инфраструктурных элементов рынка. Определены направления исследования, которые нуждаются в совершенствовании и систематизации. Проанализировано влияние факторов рынка на его функционирование. Путем статистического анализа определена взаимосвязь и взаимозависимость между отдельными показателями рынка.

Даны предложения по совершенствованию системы отчетности предприятий и государственной службы статистики. Определены подходы к исследованию и мониторингу рынка, которые предоставят возможность повысить эффективность его деятельности. Они включают определение контрольных точек оценки деятельности рынка, доли рынка хлеба, которая находится вне статистической отчетности, анализ ликвидности хлебопекарной отрасли, разработку баланса сырья и др. Это позволит более объективно оценить объем и поведение рынка и рычаги воздействия на него, принимать эффективные управленческие решения.

Ключевые слова: рынок хлебобулочных изделий, концептуальная схема, методологические подходы, контрольные точки, эффективность деятельности

Постановка проблеми. Аналіз теоретичних підходів та стану ринку хлібобулочних виробів довів необхідність поєднання важелів державного регулювання та ринкових методів, що є ефективним за умови взаємоузгодженого консенсусу та ефективного моніторингу. Існуючий стан речей визначив необхідність вдосконалення існуючої системи моніторингу та оцінки ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки та моніторингу ринку продовольства розглядалися вченими за критеріальними ознаками та функціональними блоками – зокрема, О. Нікішиною [1,2] та О. Резніковою [3]; з точки зору продовольчої безпеки – О. та С. Зеленськими [4]; на стадіях економічного циклу розвитку [5] та ін.

Проблеми та характерні риси функціонування вітчизняного ринку хлібопродуктів відмічали в своїх працях О. Васильченко [6], О. Ралко [7] та ін. Водночас висвітлені питання не розкривають в повній мірі підходи до вирішення поставленої проблеми.

Мета роботи – визначення напрямків підвищення ефективності діяльності ринку хлібобулочних виробів шляхом вдосконалення методологічних підходів до його моніторингу та оцінки, що дозволить оперувати більш повною та об'єктивною інформацією при прийнятті управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних підходів та стану ринку хлібобулочних виробів показали, що поєднання важелів державного регулювання та ринкових методів є ефективним за умови взаємоузгодженого консенсусу та ефективного моніторингу, виділення стратегічних цілей та засобів їх досягнення. Нерозвиненість ринкових відносин, неузгодженість взаємодії учасників ринку на фоні кризових явищ у суспільстві та зниження макроекономічних показників призводять до зниження основних показників ринку. При цьому відсутній погоджений механізм визначення, відстеження та коригування *контрольних точок* ринку.

Результати досліджень дозволили побудувати концептуальну схему функціонування ринку, що включає в себе взаємодію виробників, споживачів, ціни та конкуренції, інфраструктурних елементів ринку (рис. 1). Вважаємо, що вивчення ринку має включати дослідження таких сегментів, як: макроекономічне середовище,

виробництво, попит та споживання, конкуренцію, інфраструктуру ринкового середовища - фінансовий, техніко-технологічний, виробничий потенціал, транспортно-логістичний, інвестиційно-інноваційний, інституційне забезпечення.

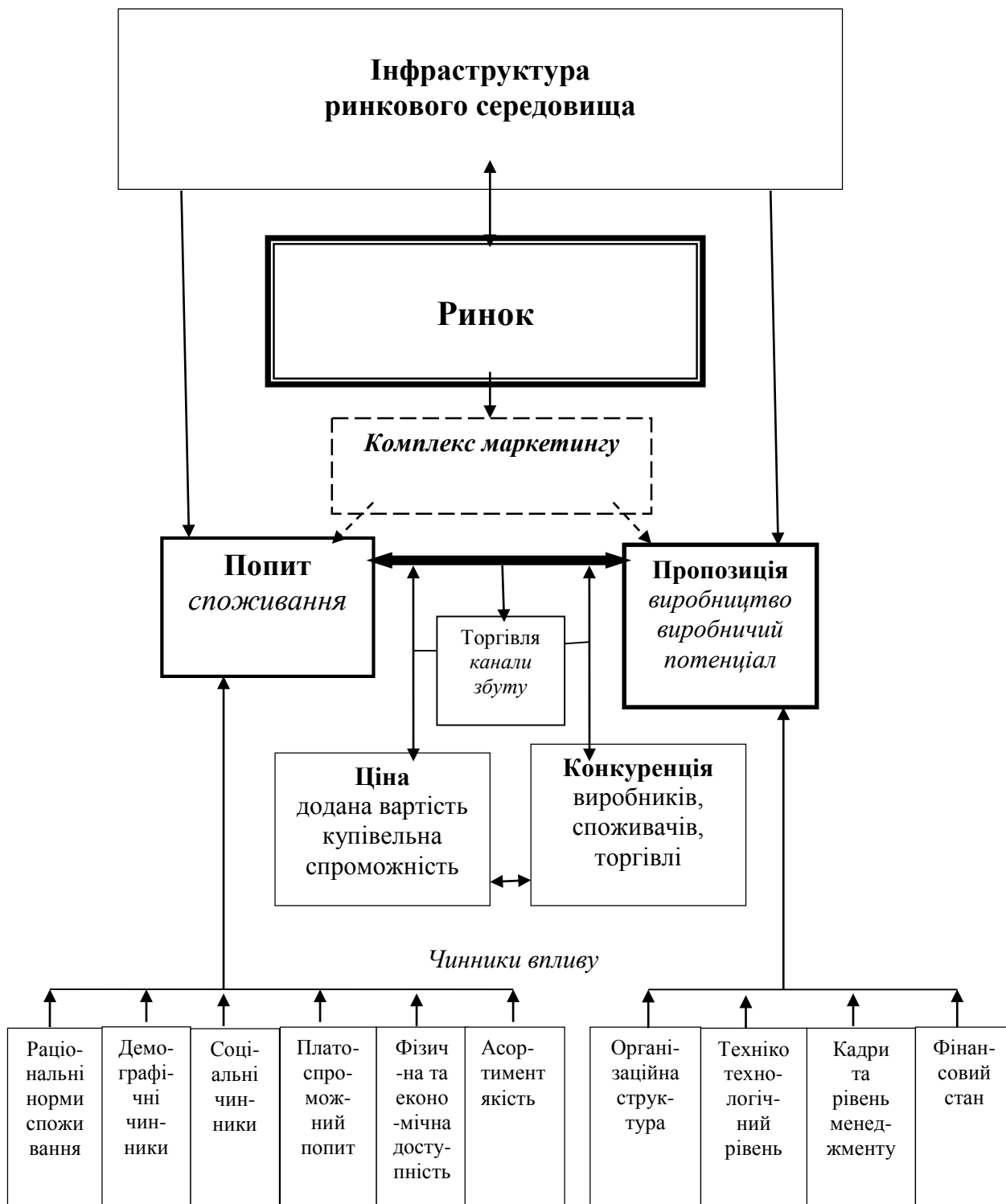

Рис. 1. Концептуальна схема функціонування ринку хлібобулочних виробів

Джерело: розробка автора

Вдосконалення та систематизації потребують наступні питання:

- 1) дослідження чинників впливу на розвиток ринку хлібобулочних виробів та взаємозалежності явищ. Аналіз ринку виявив перелік основних чинників його функціонування та векторів впливу, рис. 1. З метою визначення рівня впливу основних чинників на показники ринку в подальшому виконаємо дослідження їх взаємодії;
- 2) вдосконалення методичних підходів до оцінки ринку та форм статистичної звітності органів державного управління. Проведений аналіз дозволив виявити неузгодженості як у формах статистичної звітності, так і методах оцінки ринку. Відсутня інформація, яка необхідна фахівцям галузі, органам державного управління для прийняття управлінських рішень. Потребує уточнення механізм визначення ліквідності галузі, визначення структури доданої вартості та ін. Суперечливими є підходи до визначення обсягів продукції поза статистичною звітністю;
- 3) механізм формування доданої вартості та резервів її зростання в технологічному ланцюгу «зерно-борошно-хліб». Одним із основних чинників підвищення ефективності функціонування ринку та надходжень до бюджету держави виступає збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції з більш високим ступенем переробки. Тому актуальним є питання вдосконалення процесу формування доданої вартості на всіх ланках ланцюгу «зерно-борошно-хліб», від вирощування зернових культур до постачання готової продукції споживачам. Потребують уваги чинники ресурсозбереження на етапах технологічного циклу;
- 4) визначення стратегічних аспектів та індикаторів (контрольних точок) розвитку ринку хлібобулочних виробів в Україні дозволить визначити орієнтири подальшого функціонування ринку. Для ефективного управління основними ринковими елементами, виявлення взаємозв'язку процесів та явищ вважаємо за доцільне провести аналіз ринку з використанням методу стратегічного управління (SWOT-аналіз), який дозволяє виявити сильні та слабкі сторони, можливості і загрози;
- 5) розроблення прогнозів та економічна оцінка, за якими можливо побудувати сценарій розвитку ринку з урахуванням циклічності економіки;
- 6) надання рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності ринку, що враховують спектр зазначених проблем.

Розглянемо науково-методичні підходи до вирішення виділених питань. З метою дослідження впливу циклічності розвитку економіки України та трансформаційних змін у країні на ринок хлібобулочних виробів проаналізуємо залежність зміни макроекономічних показників та основних показників ринку. За часів існування незалежної України найбільш істотно відчувалися кризові явища з інтервалом в 5 - 10 років. Під час кризових явищ в економіці країни, коли спостерігались суттєві стрибки інфляції (у 2000 р і 2008 р. – відповідно на 25,8% та 22,3%; у 2015 р. – на 43,3%), більшими темпами знижувався реальний ВВП (рис. 2).

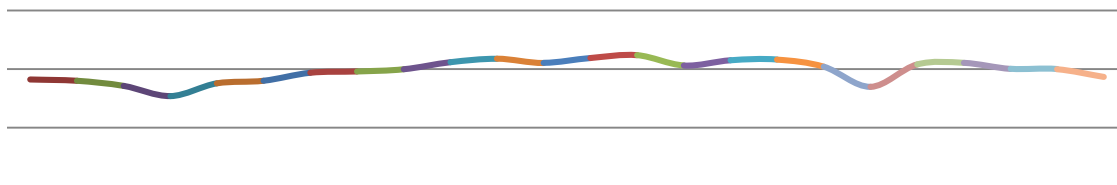
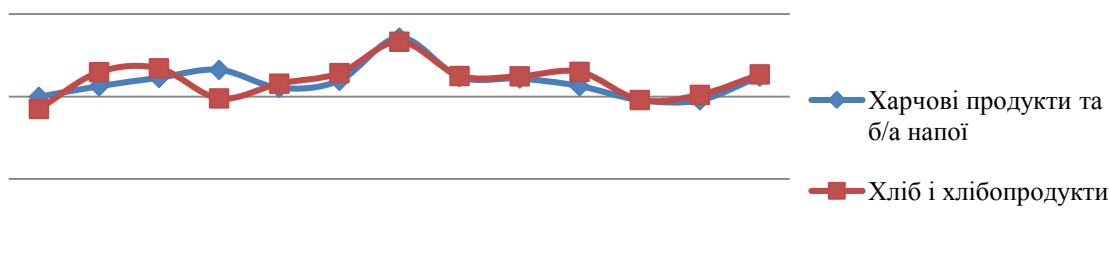

Рис.2. Динаміка реального ВВП України,
% до попереднього року
Джерело: дані Держстату України.

У хлібопекарській галузі у кризові роки було освоєно суттєво менше капітальних інвестицій. Водночас у періоди криз спостерігалось більш стрімке зростання цін на хліб та харчові продукти (рис. 3), зростала збитковість підприємств (рис. 4).

**Рис. 3. Динаміка індексів споживчих цін на харчові продукти,
% до попереднього року**
Джерело: дані Держстату України

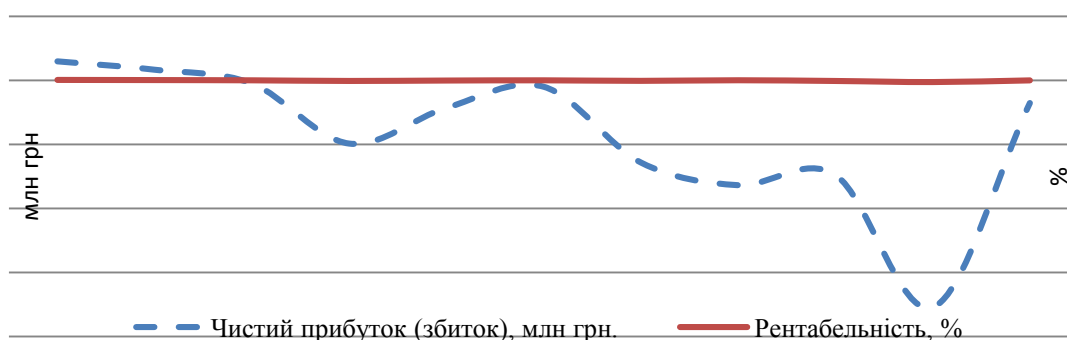

Рис. 4. Динаміка чистого прибутку та рентабельності
Джерело: дані Держстату України

Динаміка виробництва хлібобулочних виробів та споживання хлібних продуктів реагувала на кризові явища менш чутливо, ніж інші види продовольства. Впродовж 2003-2015 рр. спостерігається тенденція зниження виробництва борошна (за винятком 2007-2008 рр., коли приріст відносно 2006 р. становив 12,4% та несуттєвого, на 0,34% зростання у 2012 р.). Водночас промислове виробництво хліба стабільно знижувалося, що з високою часткою вірогідності свідчить про збільшення обсягів виробництва хліба, який статистично не обліковується. Споживання хлібних продуктів також має тенденцію до повільного падіння (за винятком кризового 1993 р. та передкризового 2002 р., коли зростання становило відповідно 1,4% та 1,2%), рис.5, 6.

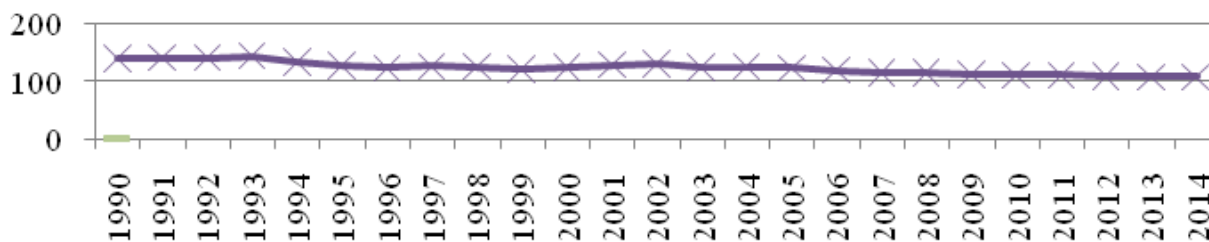

Рис. 5. Динаміка споживання хлібних продуктів, кг на 1 особу
Джерело: дані Держстату України

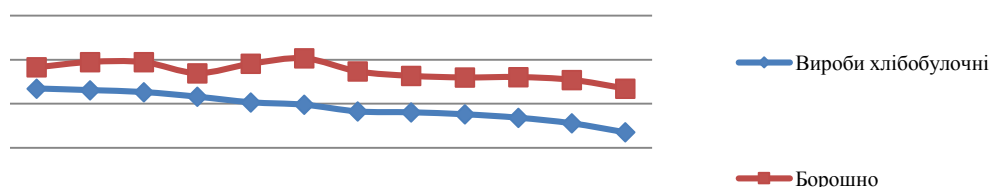

Рис. 6. Динаміка виробництва борошна та хлібобулочних виробів, тис. т
Джерело: дані Держстату України

Дослідження довели, що на рівень розвитку ринку хлібобулочних виробів впливають не лише суб'єктивні (економічна політика держави, чинні законодавчі акти, економічні та політичні процеси в країні), а й об'єктивні чинники: вплив глобальної економічної кризи, повторюваність економічних процесів. При цьому залежність ринку хліба від циклічності розвитку економіки є меншою, ніж ринку інших видів продовольства.

Для вирішення наступного питання досліджень розглянемо взаємозв'язок (кореляцію) чинників а також зв'язок між досліджуваними явищами, тобто залежність, за якої при зміні будь-якої значенню однієї змінної величини може відповідати декілька різних значень іншої змінної. Завданням нашого дослідження було з'ясувати характер і тісноту взаємозв'язків між досліджуваними явищами, а також кількісно виявити ступінь впливу окремих факторів на окремі явища та їх взаємозв'язок, виявити рівень впливу та закономірності шляхом визначення рівняння, розрахунку прогнозів.

В якості результуючих показників розглянуто споживання, виробництво, ціна виробу, окремі складові, які формують вартість продукції та рівень споживання тощо. Обрано статистичні показники, що характеризують рівень розвитку та ринкових відносин галузі. (табл.1).

Таблиця 1

Визначення взаємозалежності між окремими показниками (факторами) ринку

№ з/п	Фактори	Рівняння взаємозв'язку	Аналіз
1	На 1 особу: випуск хлібобулочних виробів (x_1), споживання хліба та хлібопродуктів (y)	$y=102,9+0,34*x_1$	При збільшенні виробництва хлібобулочних виробів на 1 особу виробів (x_1) на 1 кг споживання хлібних продуктів (y) збільшується на 0,34 кг.
2	Рівень середньої заробітної плати (x_1), середньозважена ціна хлібобулочних виробів (y)	$y=-3,12+0,003*x_1$;	При збільшенні середньої заробітної плати на 1 грн ціна хліба збільшується на 0,003 грн.
3	Обсяг капітальних інвестицій (x), виробництво хлібобулочних виробів (y)	$y=648,5+1,41*x_1$	При збільшенні обсягу капітальних інвестицій на 1 тис. грн. виробництво збільшується на 1,41 тис. т
4	Ціна на борошно (x_1), ціна на пшеницю (x_2), ціна виробників хліба (y)	$y = 1,24 + 1,17*x_1 + 0,13*x_2$	При збільшенні цін на борошно на 1 грн. збільшується ціна виробників хліба на 1,17 грн, а при збільшенні ціни на пшеницю на 1 грн. – ціна виробників знижується на 0,13 грн.
5	Ціни виробників (x_1), роздрібні ціни (y)	$y = -1,49+1,40*x_1$	При збільшенні ціни виробників на 1 грн. роздрібна ціна збільшується на 1,4 грн.
6	Ціна енергоносіїв – електроенергії (x_1) та газу (x_2), ціна виробників хліба пшеничного (y)	$y = -2,43+0,06*x_1+0,2*x_2$	При зміні ціни на енергоносії на 1 грн. ціна збільшується на 0,06 грн; при зміні ціни газу на 1 грн – ціна зростає на 0,2 грн.

Джерело: розробка автора

Проведено економіко-статистичний аналіз виділених показників. Для цього згруповані ряди розподілу за факторіальною (x) та результативними (y) ознаками та сформовані відповідні таблиці даних. Побудовані регресійні моделі та проведений регресійно-кореляційний аналіз достовірності отриманих результатів.

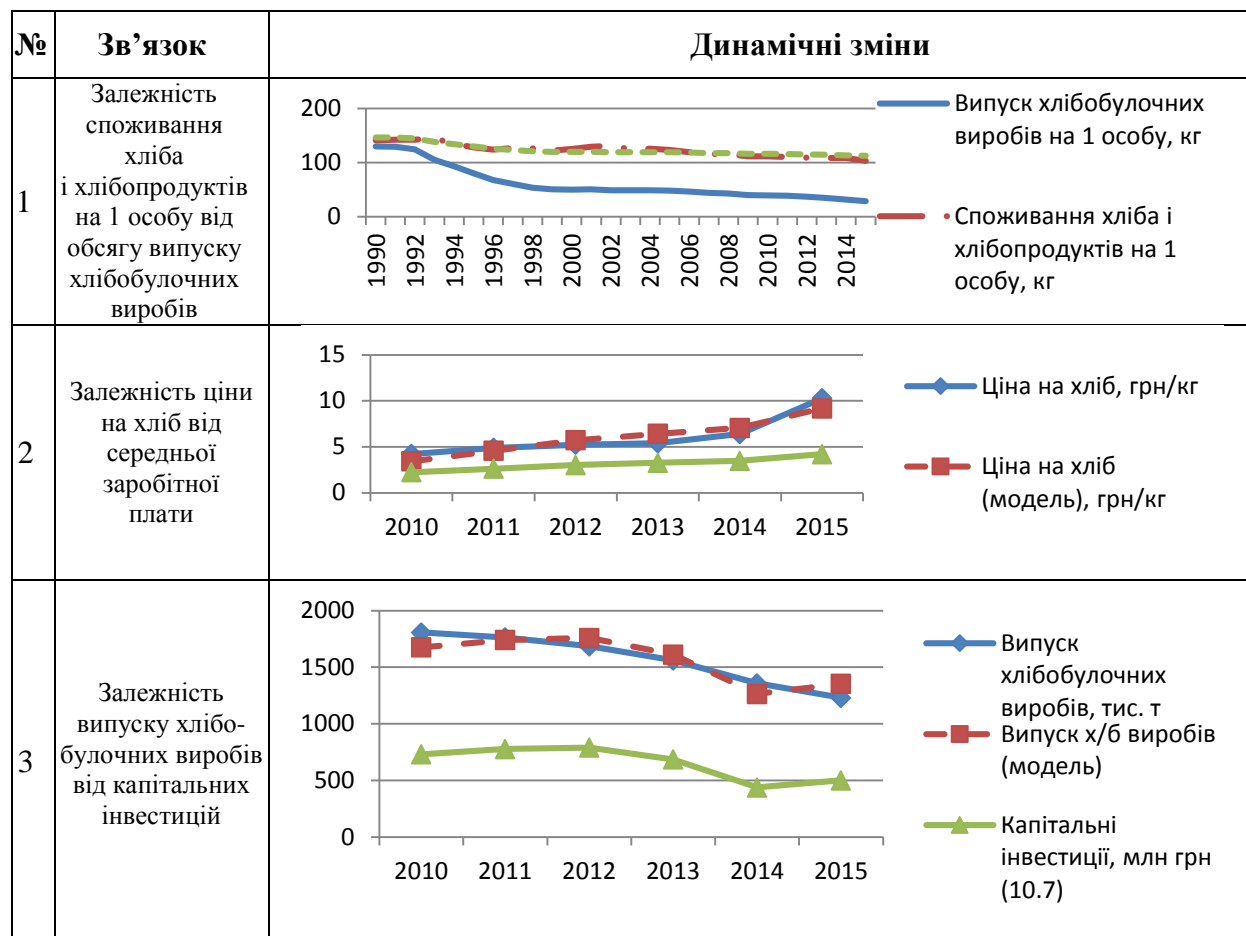
Рівень значущості приймався $\leq 0,05$. Проведена перевірка значущості рівнянь регресії. Тобто визначено, чи відповідає математична модель, що виражає залежність між змінними, експериментальним даним, чи достатньо залучено у рівняння факторів для опису залежної змінної. Для цього провели F-тест з використанням F-критерія Фішера. Здійснено оцінку значущості коефіцієнтів регресії за допомогою t-тесту з використанням t-критерія Стюдента. Надана оцінка тісноти взаємозв'язку між вибраними змінними за допомогою розрахованих коефіцієнтів кореляції. До уваги приймалися ті моделі, які відповідали вимогам перевірки, тісноти взаємозв'язку (коефіцієнт кореляції) $\geq 0,75$.

За результатами досліджень виявлено, що найбільшу значущість відповідно до заданого рівня та високий взаємозв'язок (коефіцієнт кореляції) мають фактори, наведені в табл. 2. Комп'ютерне опрацювання дало змогу визначити вид функцій вибраних залежностей.

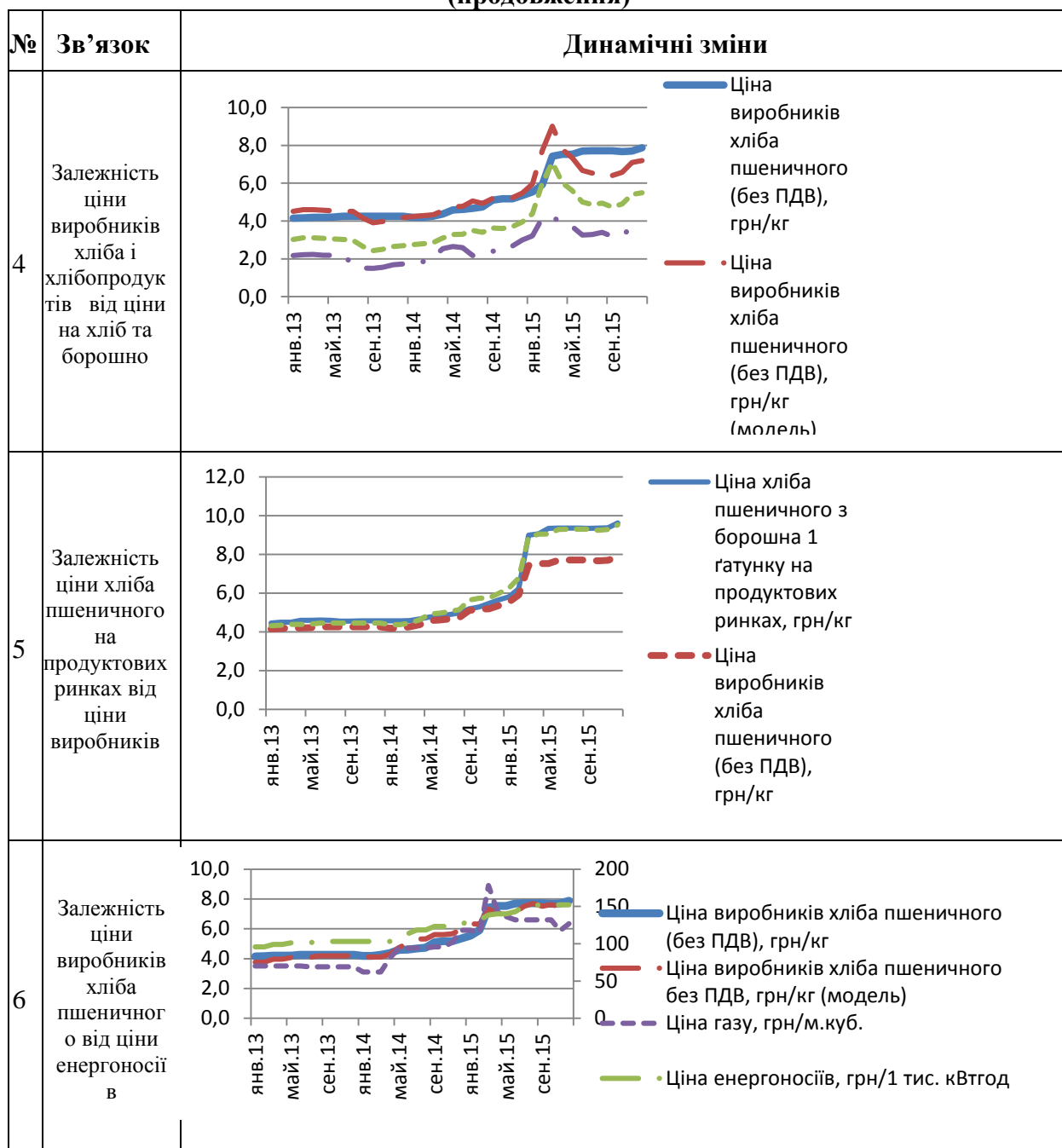
Проведемо аналіз отриманих функцій. Із п.1 табл. 1 слідує, що для розвитку ринку важливим фактором розвитку споживання є розширення випуску продукції, що приводить при зміні випуску на одну особу на 1 кг до зміни споживання на 0,34 кг.

Таблиця 2

Графічний аналіз динаміки взаємозалежності між окремими показниками ринку

Графічний аналіз динаміки взаємозалежності між окремими показниками ринку (продовження)

Джерело: розробка автора

Аналіз динаміки процесу показує, що при зниженні виробництва хліба споживання падає, але меншими темпами. Тобто споживачі певним чином намагаються компенсувати виникаючий дефіцит.

Збільшення заробітної плати призводить до незначного збільшення ціни хліба. Оскільки споживання хліба величина мало еластична, то при збільшенні заробітної плати споживач може собі дозволити перейти на більш дорогий, якісніший продукт.

Залежність випуску продукції від інвестицій підкреслюють їх важливу роль. Із таблиць 1 і 2 чітко простежується прямий взаємозв'язок між інвестиціями (оновленням і розширенням виробництва) і випуском хлібобулочних виробів.

Збільшення цін на сировину в ланцюжку «зерно– борошно – хліб» напряду вплива на ціну хліба, що підкреслює необхідність вдосконалення сировинної бази.

Ціна хліба пшеничного на ринку тісно пов'язана із цінами виробника і в динаміці підвищується.

Проведений аналіз визначив вплив цін на енергоносії, що підтверджується динамікою спостережень.

З урахуванням методів експертних оцінок та статистичних спостережень, а також проведених досліджень, згруповано чинники зміни попиту на хлібобулочні вироби, вектор впливу яких має як прямий, так зворотній напрям. Найбільш вагомими чинниками зміни попиту на хлібобулочні вироби, що мають прямий вектор впливу, виступають цінова та фізична доступність, зростання цін на інше продовольство, традиції, сезонність. Зворотній вплив має рівень доходів та рівень життя населення, загальноосвітній рівень.

Таким чином, проведений, за допомогою економіко-статистичних та експертних методів аналіз виявив напрями, за якими потрібно поліпшувати ситуацію на ринку хліба. Але такий аналіз є неповним, оскільки він враховує діяльність на ринку тільки промислових підприємств, які представляють статистичну звітність органам державного управління.

Важливу роль у вдосконаленні ринкової діяльності на шляху до стимулювання виробництва, продажу та споживання хліба грає прозорий облік його виробництва та продажу.

З метою удосконалення методології дослідження ринку хлібобулочних виробів та підвищення ефективності його діяльності, пропонуємо наступні методики та зміни до діючої звітності. Зокрема, важливим є показник щодо споживання саме *хлібобулочних виробів* домогосподарствами населення, що дозволить визначити обсяги споживання цієї групи товарів і, співставити їх із промисловим виробництвом (табл. 3). Це дозволить визначити обсяг ринку, хліба поза статистичною звітністю.

Таблиця 3

**Пропозиції з удосконалення системи
звітності підприємств, та Державної служби статистики**

Пропозиція	Алгоритм	Результат
Доповнення збірника Держстату «Доходи та умови життя домогосподарств», згідно з яким виділяється споживання продукції за позицією «Хліб і хлібопродукти»	Виділити позицію споживання домогосподарствами позиції «Хліб», що корелює з обсягами проми-слового виробництва хлібобулочних виробів	Більш наочно виділено показник споживання домогосподарствами саме <i>хлібобулочних виробів</i> , який буде використано для встановлення частки ринку поза статистичною звітністю
Введення до обсягів звітності Держстату України показника обсягів виробництва кулінарних цехів ритейлу (в кг), які наразі звітують лише щодо показників обсягів реалізації	На підставі показників первинної звітності кулінарних цехів ритейлу	Отримання більш повної інформації щодо виробництва хлібобулочних виробів у натуральному вимірі
Введення у статистичну квартальну звітність «Доходи та умови життя домогосподарств» показника вартості продовольчого та споживчого кошика	На підставі роздрібних (споживчих) цін; за даними щомісячних обстежень Держстату та норм закупівлі продуктів згідно із споживчим кошиком	Динаміка оцінки реальної вартості продуктового та споживчого кошика, співставлення його із прожитковим мінімумом
Введення до звітності Держстату та Мінагрополітики показників динаміки купівельної спроможності в перерахунку на основні соціально значущі продукти	Купівельна спроможність розраховується як відношення середньої заробітної плати до ціни виробу	Надасть можливість оцінити реальну купівельну спроможність населення в областях України

Джерело: розробка автора

Доповнення методологічного інструментарію оцінки ситуації на ринку хлібобулочних виробів, яке запропоновано у табл. 4, включає оцінку конкурентоспроможності за визначеними показниками, застосування аналітичного інструменту із визначення ліквідності до консолідованого балансу хлібопекарської галузі, оцінку доданої вартості, підходи до визначення показників балансу борошна тощо.

Таблиця 4

Вдосконалення методологічних підходів дослідження ринку хліба в Україні

Методологія	Новизна	Результат
Баланс борошна (розгл)	Враховано реальні коефіцієнти перерахунку хлібних продуктів на борошно та споживання всієї борошняної продукції домогосподарствами	Визначення фактичного споживання борошна домогосподарствами та промисловістю, підсумкового сальдо балансу із застосуванням реальних коефіцієнтів перерахунку хлібних продуктів на борошно
Аналіз ліквідності галузі	Розраховано коефіцієнти ліквідності за консолідованим балансом галузі	Визначення консолідованого стану ліквідності підприємств-виробників, найбільш «вузькі місця» галузі і, відповідно, ринку
Співставлення купівельної спроможності по областях України у перерахунку на найбільш поширену хлібобулочну продукцію	На підставі даних заробітної плати по областях та ціни на хліб розраховано купівельну спроможність по областях України	Дозволяє оцінити та співставити не лише ціну хліба, а й можливість його закупівлі населенням у різних областях України
Розрахунок обсягу ринку, що знаходиться поза статистичною звітністю (наразі його обсяг зазвичай визначають як здобуток норми споживання та кількості населення)	Співставлення даних щодо обсягів споживання хліба домогосподарствами (наразі не оприлюднюються) та здобутку кількості населення і середньо-зваженої норми споживання хліба (залежно від структури населення)	Більш справедливо оцінює ринок хлібобулочних виробів, який включає продукцію, що не обліковується та розмір ринку поза статистичною звітністю.

Джерело: розробка автора

Визначення контрольних точок ринку, на наш погляд, має включати показники: попиту і пропозиції; ціни та доданої вартості; конкуренції.

Висновки

Розроблено концептуальну схему функціонування ринку хлібобулочних виробів, яка включає всі основні складові, що забезпечують функціонування ринку. Виділено напрями дослідження, що потребують вдосконалення та систематизації. Проаналізовано вплив чинників ринку на його функціонування. Методами економіко-статистичного аналізу встановлено взаємозв'язок між окремими показниками ринку. Визначено характер зв'язку

між випуском хліба та обсягом капітальних інвестицій; залежність ціни виробу від цін на борошно та енергоносії; обсягів споживання хліба від рівня доходів населення та ін. Суттєве місце на ринку хлібобулочних виробів займає продукція, що не обліковується органами державної статистики, тому запропоновано механізм визначення її обсягів. Розроблені рекомендації щодо вдосконалення методологічних підходів дослідження ринку хліба в Україні, пропозиції змін до форм державної статистичної звітності.

Література

1. Нікішина О.В. Методичні засади критеріальної оцінки відтворювальних процесів на інтегрованому зерновому ринку України / О.В. Нікішина // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 2 (12). – С. 139-149
2. Резнікова О.С. Стан та перспективи розвитку ринку продовольчих товарів / О.С. Резнікова / автореферат дисертації на здобуття ступеню канд. екон. наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/28898.html>
3. Алиев У.И. Некоторые проблемы оценки эффективности бюджетных расходов / У.И. Алиев // Региональная экономика: теория и практика. – 2010. – №46 (181). – С. 27-31
4. Зеленська О.О. Система чинників продовольчої безпеки територій різного рангу // О.М. Зеленська, С.М. Зеленський // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – №4(62). – С. 175-181
5. Бокій О. В. Фактори оцінки внутрішнього продовольчого ринку на стадіях економічного циклу розвитку / О.В. Бокій // Продовольчі ресурси. – 2015. – № 5. – С. 194-203
6. Васильченко А. Н. Некоторые особенности функционирования рынка хлеба в Украине / А. Н. Васильченко // Хранение и переработка зерна. – 2013. – № 3. – С. 8-10
7. Ралко О. С. Дослідження ринку хліба та хлібобулочних виробів України / О. С. Ралко // К.: Проблеми науки. – № 8/2012. – С. 39–44